

SPANNING

LINKSE INSPIRATIE OVER DE GRENS

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP
Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 15, nummer 8, september 2013

LINKSE INSPIRATIE OVER DE GRENS

Afgelopen zomer brachten fractieleider Emile Roemer en partijsecretaris Hans van Heijningen een werkbezoek aan Brazilië en Venezuela. Hans van Heijningen deed voor *Spanning* verslag van hun ontmoetingen en ervaringen in beide landen. Hij constateert dat links er zowel in Brazilië als Venezuela de afgelopen tien jaar in is geslaagd om de ergste armoede aan te pakken. Dat hebben zij onder andere kunnen doen door de VS op zekere afstand te houden. Daarbij is links in Europa in het verleden een belangrijke bondgenoot geweest, constateerden de leiders van Latijns-Amerikaans links. Ondertussen maken zij zich zorgen over de politiek van uitverkoop van links, waar sociaal-democratische partijen in Europa zich naar hun mening schuldig aan maken.

Activist Felipe die nauw betrokken was bij de massale sociale protesten die in juni in Brazilië uitbraken is minder te spreken over de regerende Arbeiderspartij, die in zijn ogen haar oren te veel heeft laten hangen naar het grootkapitaal. Toch denkt hij dat dankzij de sociale protesten de politiek en de maatschappij in Brazilië in positieve zin zullen veranderen. Fractievoorzitter in de Eerste kamer Tiny Kox zet in zijn bijdrage over de begroting van het kabinet voor 2014 uiteen hoe de liberalen en sociaal-democraten uit de crisis denken te komen. Daar waar fractievoorzitter van de VVD Halbe Zijlstra er geen doekjes om windt dat hij de overheid het liefst zo klein mogelijk wil maken ten gunste van private partijen, is fractievoorzitter van de PvdA Diederik Samsom juist opvallend stil, terwijl hij ondertussen akkoord gaat met het strafbaar stellen van illegaliteit, het onderuit halen van de volkshuisvesting, het afbreken van de thuiszorg, het aanschaffen van nieuwe jachtbommenwerpers en het uitverkopen van natuur en cultuur. Kox verwacht dan ook een hete herfst, waarin een toenemend aantal mensen zich zal keren tegen de rampzalige kabinetsplannen.

In de nieuwe rubriek 'Ons Kapitaal', bespreekt Tweede Kamerlid Ronald van Raak telkens een andere grond-

legger van het moderne denken, die een inspiratie kan zijn voor SP'ers. In het eerste deel staat Van Raak stil bij de beroemde filosoof Socrates, die door vragen te stellen mensen zelf liet onderzoeken wat goed voor hen was. Universitair Hoofddocent Internationale Betrekkingen aan de Vrije Universiteit, Bastiaan van Apeldoorn, vindt het positief dat er voorlopig geen internationale militaire interventie in Syrië plaatsvindt en bepleit een breed diplomatiek offensief voor de gruwelijke burgeroorlog, waarin het land inmiddels al ruim twee jaar verkeert. Ook buurland Iran zal daarbij betrokken moeten worden. Financieel onderzoeksjournalist Jesse Frederik, die de nodige aandacht trok met zijn opiniestuk in *de Volkskrant* waarin hij enkele prominente media-economen confronteerde met onhoudbare voorspellingen uit het verleden, geeft in een interview zijn visie op de economische crisis en hoe die in zijn ogen bestreden zou moeten worden.

Europarlementariër Dennis de Jong schetst de stand van zaken op het gebied van de aanpak van belastingontwijking door multinationals. Hij ziet enerzijds hoopvolle ontwikkelingen, zoals het OESO-actieplan, maar constateert anderzijds dat de Nederlandse regering vooralsnog weinig werk maakt van concrete maatregelen. In deel II van Parel van de Parlementaire Geschiedenis staat de Woningwet van 1901 centraal. Dankzij deze wet ging de overheid zich bemoeien met de volkshuisvesting in Nederland, waardoor er langzamerhand een einde kwam aan de erbarmelijke omstandigheden waaronder arbeiders moesten wonen.

Op de achterkant in de rubriek 'In ons straatje' is deze keer aandacht voor de grote risico's die de flexibilisering van de arbeidsmarkt met zich meebrengt. Een recent verschenen rapport van het CBS en TNO laat onder andere zien dat flexwerkers meer gezondheidsproblemen hebben en een hogere werkdruk ervaren.

INHOUD

- 3 **BRAZILIË EN VENEZUELA: VAN ELKAAR LEREN EN ELKAAR INSPIREREN**
- 7 **'VOLGENDE GENERATIES ZULLEN IN EEN COMPLEET ANDER LAND LEVEN'**
- 8 **DE HETE HERFST VAN 2013**
- 11 **ONS KAPITAAL 1**
- 12 **SYRIË: HYPOCRIET WAPENGEKLETER ZAL NIETS OPLOSSEN – TIJD VOOR EEN BREED DIPLOMATIEK OFFENSIEF**
- 14 **'WE MOETEN INVESTEREN IN DUURZAME ENERGIE EN VERZORGINGSTEHUIZEN'**
- 16 **WORDT BELASTINGONTWIJKING NU EINDELIJK AANGEPAKT?**
- 18 **PERELS UIT DE PARLEMENTAIRE GESCHIEDENIS 11**
- 20 **'IN ONS STRAATJE'**

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP

Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Snouckaertlaan 70

3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 40

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Snouckaertlaan 70

3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 35

E spanning@sp.nl

Redactie

Tijmen Lucie

Arjan Vliegthart

Tekstredactie

Daniël de Jongh

Redactieraad

Hans van Heijningen

Tiny Kox

Ronald van Raak

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Robert de Klerk

Mark Ofman

Gonnie Sluijs

Foto cover

Corbis / Hollandse Hoogte

BRAZILIË EN VENEZUELA VAN ELKAAR LEREN EN ELKAAR INSPIREREN

Tekst: Hans van Heijningen Foto's: Archief Hans van Heijningen

Afgelopen zomer was ik met Emile Roemer en Brazilië-expert Peter Runhaar acht dagen op werkbezoek in Brazilië (Sao Paulo, Salvador en Brasilia) en daarna nog vier dagen met Emile Roemer in Caracas, Venezuela. Doel van ons bezoek was ons te informeren over de resultaten, tegenslagen en dilemma's van links in beide landen. Van 's ochtends tot 's avonds laat voerden we gesprekken met vertegenwoordigers van links op het niveau van partij en regering. Maar ook met activisten in buurten en bedrijven, drijvende krachten achter sociale en culturele projecten en bewoners van plezierige en minder plezierige volksbuurten. Op de website deden we verslag van ons bezoek¹. In dit artikel vat ik de belangrijkste ervaringen en inzichten samen.

TWEE GEZICHTEN VAN LINKS

Een deel van Latijns-Amerika heeft zich de afgelopen twintig jaar in economisch en sociaal opzicht stormachtig ontwikkeld (landen als Brazilië, Argentinië, Chili, Colombia), een ander deel is er – vooral op grond van historische achterstanden – niet in geslaagd om de kloof met de ontwikkelde wereld te overbruggen (Venezuela, Ecuador, Cuba, Nicaragua en de rest van Midden-Amerika). Absoluut zijn die verschillen overigens niet, omdat er zowel binnen het blok van de 'winnaars' als de 'achterblijvers' grote verschillen bestaan tussen elite en het gewone volk en tussen stadbewoners en bewoners van plattelandsgebieden. Brazilië, dat zich de afgelopen decennia stormachtig ontwikkeld heeft, is bijvoorbeeld een van de landen waar de verschillen tussen arm en rijk spectaculair groot zijn; slechts zeven landen in de wereld doen het in dat opzicht

Emile Roemer ontmoet oud-president Lula van Brazilië.

slechter. Hoewel de tegenstellingen tussen arm en rijk in Venezuela ook absurd groot zijn, gaat het in dat land om een paar honderd extreem rijke families tegenover volksmassa's voor wie het leven een overlevingsstrijd is. In de ontwikkelde landen van Latijns-Amerika hebben zich min of meer institutionele structuren ontwikkeld die passen binnen het concept van de westerse democratie. Zo is daar sprake van een scheiding tussen uitvoerende, wetgevende en juridische macht, zijn er meerdere politieke partijen die het land meestal in coalitievorm besturen en bestaat er een fysieke en sociale infrastructuur waar burgers in meer of mindere mate op terug kunnen vallen. De meer ontwikkelde landen van Latijns-Amerika doen het qua politieke pluriformiteit, democratische rechten en vrijheid van organisatie door de bank genomen beter dan de minder ontwikkelde landen, waarbinnen de polarisatie doorgaans sterker is en traditioneel het principe van 'de winnaar pakt alles' geldt. In die landen geldt de scheiding der machten minder en zijn de grondrechten van het individu niet altijd goed geborgd.

Links krijgt met andere woorden de partijen en de leiders die bij het land passen. Vanuit die optiek is het niet vreemd dat Lula, van origine metaalarbeider uit Sao Paulo en nationaal befaamd vakbondsleider, via de stembus uitgroeide tot de leider van links in Brazilië en held van het gewone volk. Chávez daarentegen, een nationalistisch gezinde beroepsmilitair, betrad het politieke toneel door in opstand te komen tegen een autoritaire neoliberale regering. Via

politieke strijd werd hij 'de commandant van de Bolivari-aanse revolutie', die voor de armen in Venezuela – zeker na zijn dood – een Jezus Christus-achtig imago kreeg. Wat beide leiders gemeen hebben, is dat zij op grond van hun charisma ver uitstegen boven hun partijen en programma's. Dat sluit aan bij een wereldwijde trend waarin de politiek leider gezien wordt als de belichaming van het politiek programma en de praktische uitwerking daarvan.

ARMOEDEBESTRIJDING

Wat de beide charismatische leiders met elkaar gemeen hebben is hun succesvolle strijd tegen de armoede. In tien jaar tijd wist Lula het aantal extreem armen (minder dan 2 dollar per dag) met 46 miljoen omlaag te krijgen, terwijl 40 procent van de armen naar de lagere middenklasse opklom. Ook Chávez in Venezuela wist twee derde van de (extreem) armen te verheffen, door de inkomsten uit de olie-export ten goede te laten komen aan de volksmassa's in plaats van aan de elite. In Brazilië ging deze ontwikkeling gepaard met een forse groei van de formele werkgelegenheid en de ontwikkeling van een consumptiemarkt, terwijl in Venezuela – waar een meerderheid van de bevolking via de informele sector overleeft – de vooruitgang vooral vorm kreeg door betere huisvesting voor de armen, de bestrijding van het analfabetisme, het toegankelijk maken van onderwijs en gezondheidszorg en het beschikbaar stellen van door de overheid gesubsidieerd voedsel. Waar Brazilië de thuisbasis vormt voor tal van grote spelers op de

wereldmarkt, is Venezuela een land waar 96 procent van de overheidsinkomsten afkomstig is uit de olie-export, zonder dat het over een productieve sector van enige omvang beschikt. Voor beide landen geldt dat de economische verwachtingen voor de komende jaren matig zijn, wat betekent dat de recent gevonden olie- en gasvoorraden een welkome financiële buffer vormen voor mindere tijden.

LINKS: GROEIENDE EENHEID EN DREIGENDE SLEETSHEID

Links in Zuid-Amerika heeft de afgelopen tien jaar de dienst uitgemaakt op het continent. Lula geeft in het gesprek met ons aan dat hij de leiders van linkse partijen in Latijns-Amerika in 1990 uitgenodigd heeft om te spreken over het overnemen van de macht via verkiezingen. Twee jaar daarvoor was hij naar eigen zeggen overtuigd geraakt van deze optie nadat meerdere Latijns-Amerikaanse landen zich hadden weten te onttrekken aan de militaire dictaturen, die de volksbeweging onderdrukten en de politieke leiding van links onthoofd hadden. Lula pakte de uitdaging om te werken aan de eenheid van links in Latijns-Amerika buitengewoon serieus aan, omdat hij ervan overtuigd was dat die eenheid cruciaal was bij het terugdringen van de invloed van de VS op het continent. In dat proces heeft Lula zich als staatsman opgesteld; in plaats van de Braziliaanse belangen door te zetten ging hij behoedzaam om met politieke en economische tegenstellingen tussen de landen en regeringen van Latijns-Amerika. ‘En met succes,’ volgens Lula zelf, ‘want als Latijns-Amerikanen spreken we nu onderling in alle vrijheid en in alle openheid over onze aangelegenheden, terwijl de VS in de wachtkamer zit. Wie de geschiedenis van ons continent een beetje kent, begrijpt dat dit een historische doorbraak is.’

Lula en Brazilië vormden het begin van een linkse lente, die zich met uitzondering van Colombia over het hele continent doorzette. Daardoor zijn er in de strijd tegen de armoede grote stappen vooruit gezet, zelfs zo groot dat de structuur van de samenleving in een aantal landen ingrijpend veranderd is. ‘Degene die nu een huis heeft, spaart voor een auto; wie een auto heeft, accepteert het niet dat hij dagelijks urenlang in de file staat; wie kan studeren, wil de bus kunnen betalen en de kans krijgen om zich te ontwikkelen; en wie ontwikkeld is, accepteert niet dat er op overheidsniveau sprake is van corruptie, bureaucratie en inefficiëntie. De afgelopen maanden zijn er in Brazilië miljoenen mensen – vooral mensen uit de middenklasse – de straat op gegaan om te protesteren. Dat zijn onze mensen’, aldus Lula.

Ook in Venezuela, waar Chávez een succesvolle revolutie ten behoeve van de armen lanceerde, staat het draagvlak voor het proces van omvorming onder druk. Wat de ontwikkelingen in Brazilië en Venezuela laten zien, is dat het krediet dat links heeft opgebouwd door de armoede succesvol te bestrijden, niet overschat moet worden. Er dienen zich in de woorden van Lula nieuwe paradigma’s aan, nieuwe uitdagingen die voortkomen uit een samenleving die ingrijpend aan het veranderen is. Valter Pomar, die een centrale rol speelt in het Foro de Sao Paulo – een platform voor discussie en uitwisseling voor Latijns-Amerikaans links – legt zonder omhalen de vinger op de zere plek: ‘Links in Brazilië is sleets geworden door de band met de sociale bewegingen te verwaarlozen, de achterban is

verouderd, en het politieke debat en de cultuur binnen links zijn armoedig.’ Op de openingscampagne voor de verkiezing van de voorzitter van de Arbeiderspartij (PT) half augustus in de hoofdstad Brasilia, wint ook Lula er geen doekjes om. ‘De straat was en is van ons,’ zegt hij, ‘en de dag waarop dat niet meer zo is, verdwijnt het bestaansrecht van onze partij. Het is de plicht van al onze militanten om het gesprek aan te gaan met degenen die nu demonstreren en ons met hen te verbinden om de noodzakelijke maatschappelijke hervormingen de komende jaren door te kunnen voeren.’ Ook María Rivas, medewerkster van de afdeling Europa van Buitenlandse Zaken van Venezuela, bevestigt de noodzaak om maatschappelijk en politiek stappen vooruit te maken om de steun voor het revolutionaire proces te versterken. ‘Het aanpakken van de corruptie die tot in de haarvaten van de samenleving is doorgedrongen, het veranderen van de mentaliteit van ‘ja’ zeggen en ‘nee’ doen en het aanpakken van de criminaliteit en onveiligheid, dat zijn de zaken waar het hier om gaat. Als we op die vlakken de komende periode geen resultaten boeken, zie ik de toekomst van ons land somber in.’

BELANG VAN UITWISSELING EN SAMENWERKING

Zowel in Brazilië als in Venezuela geldt dat vertegenwoordigers van links niet zozeer bereid zijn het gesprek met de SP-delegatie aan te gaan, maar dat ze blij zijn met onze komst. Lula, Valter Pomar, Wellington Dias (leider van de PT-fractie in de Braziliaanse Senaat), maar ook de Venezolaanse minister Eduardo Samán en Ana Elisa Osorio van de Socialistische Partij van Venezuela (PSUV) benadrukken het politiek belang van communicatie en samenwerking tussen links in Latijns-Amerika en Europa. Uit het verloop van de gesprekken maak ik op dat de belangstelling voor links in Europa niet uit de lucht komt vallen. Bij het lezen van de slotverklaring van het Foro de Sao Paulo, dat begin augustus bijeenkwam, valt het kwartje. Het versterken van de relaties met links in Europa wordt als een van de belangrijkste kortetermijnprioriteiten genoemd. ‘Links in Europa,’ relativeert Lula, ‘waar hebben we het dan in godsnaam over? Met respect voor de regeringsdeelname van links in Noorwegen, jullie inspanningen in Nederland, Syriza in Griekenland... links laat het toch volstrekt afweten in Europa. Terwijl datzelfde links in Europa voor ons heel belangrijk is geweest in de tijd dat we vchten om de regeringsmacht in handen te krijgen. Maar de afgelopen tien jaar hebben we gezien dat de sociaaldemocratie in Europa overgelopen is naar het kamp van de neoliberalen. Dat is voor ons een probleem, niet in de laatste plaats omdat Europa traditioneel een matigende rol speelde in controverses tussen de VS en Latijns-Amerika. Naast versterking van onze relaties met Azië en Afrika vinden we het belangrijk om nieuwe relaties met Europa op te bouwen. Wat mij betreft ligt het erg voor de hand dat jullie de komende tijd aanwezig zijn bij de bijeenkomsten van het Foro de Sao Paulo, net zo goed als wij aanwezig zijn bij bijeenkomsten van de Europese Linkspartij, contacten onderhouden met de linkse fractie in het Europees Parlement en onze bilaterale contacten met linkse partijen versterken. Enrique en Soriano, medewerkers van het Wetenschappelijk Bureau van de PT, geven later aan dat hun partij qua internationale oriëntatie nooit eenkennig is geweest, geen deel uitmaakt van één specifiek internatio-

Emile Roemer en Hans van Heijningen in gesprek met de Venezolaanse minister Eduardo Samán.

naal blok en hecht aan goede contacten met links, sociaal-democraten en groenen.

Wellington Dias, voorzitter van de PT in de Braziliaanse Senaat, voegt nog een argument toe aan het belang van internationale uitwisseling. 'De wereld is stormachtig in ontwikkeling, nieuwe communicatiemiddelen ontstaan naast traditionele media, en wie er niet in slaagt om zich met de nieuwe generatie te verbinden, mist de aansluiting met de toekomst. Vanuit de PT hebben we de twintig- en dertigjarigen aan ons weten te binden, maar blijven we daar ook de komende tijd in slagen? Ik ben ervan overtuigd dat we veel te winnen hebben bij het uitwisselen van ervaringen hoe jongeren bij de politiek te betrekken.'

SUCCESSVOL BESTUREN: DILEMMA'S

Cruciaal voor de toekomst van links – niet alleen in Latijns-Amerika maar ook in Europa – is haar band met het volk, niet alleen met de armen en gemarginaliseerden maar ook met de middenklasse. Het buurten in de buurt, de verbinding van linkse partijen met sociale bewegingen, het bevorderen van bewoners- en arbeidersparticipatie in het bestuur, het zijn basiselementen binnen de linkse politiek.

Op het vlak van onderwijs en vooral het beroepsonderwijs – in relatie tot het bevorderen van economische activiteit en het scheppen van werkgelegenheid – valt er zowel in Brazilië als in Venezuela nog een wereld te winnen. Linkse politiek zal namelijk nergens toe leiden wanneer ze er niet

in slaagt om armen productief te maken en te veranderen in burgers die de verantwoordelijkheid nemen om hun eigen leven en dat van hun gemeenschap te veranderen. Vooral in Venezuela doet zich in dat opzicht een reëel probleem voor. Via cliëntelisme zijn de levensomstandigheden van miljoenen armen ingrijpend verbeterd, zonder dat dit over de hele linie geleid heeft tot een activering en bewustzijnsverandering bij de bevolking. De zorg en het onderhoud van voorzieningen laten op te veel plaatsen te wensen over, de criminaliteit is sterk toegenomen en in te veel wijken zijn het niet de bewonerscomités maar is het de politie die moet voorkomen dat drugshandelaren en ander tuig er de dienst uitmaken. Het op gang brengen van economische bedrijvigheid in die wijken is vanuit het oogpunt van leefbaarheid belangrijk, maar gebeurt maar op heel bescheiden schaal. Edgardo Lander, Venezolaans onderzoeker en verbonden aan het *Transnational Institute* in Amsterdam, wijst in dit verband op een hardnekkig probleem. 'In landen die over grote olie- of mineraleninkomsten beschikken, zie je een consumptie-economie ontstaan die haaks staat op de voorwaarden die je nodig hebt om de productie en export op gang te brengen. De *Dutch disease* noemen we dat in de economie, omdat Nederland ook lange tijd last heeft gehad van economische stagnatie die samenhang met de enorme aardgasinkomsten.'

Een ander fenomeen waar het linkse bestuur in Brazilië en Venezuela het moeilijk mee heeft, is de criminaliteit. Ondanks het feit dat de levensomstandigheden van de armen in beide landen het afgelopen decennium sterk verbeterd zijn, is de criminaliteit enorm gestegen. Het terugdringen daarvan is een gecompliceerde zaak. Een juiste balans tussen preventie, kansen bieden en repressie is makkelijker gezegd dan gedaan. De samenwerking tussen bewonerscomités en politie – mits toegewijd en niet corrupt – is daarbij onmisbaar. Wanneer het niet lukt om de komende jaren orde op zaken te stellen in de Braziliaanse favela's en de wildwestwijken van Caracas, zal de roep om een sterke man waarschijnlijk groter worden, met alle politieke risico's van dien.

Tot slot een geruststelling voor diegenen die bang zijn dat het internationaal kapitaal zijn biezen pakt als links aan de macht komt. In Sao Paulo spraken we bij de Nederlandse consul met vertegenwoordigers van de drie grootste Nederlandse banken en van enkele bedrijven. De aanwezigen blijken redelijk positief over het sociaaleconomische beleid van de Braziliaanse overheid. Hans Mulder, vertegenwoordiger van de Kamer van Koophandel in Sao Paulo, geeft aan optimistisch te zijn over de toekomstperspectieven van het land. 'De combinatie van armoedebestrijding en inkomensnivellering maakt dat de koopkracht beduidend stijgt, waardoor de economische groei de komende tientallen jaren nieuwe impulsen krijgt.'

Hoewel je op moet passen met het klakkeloos overnemen van macro-economische lessen uit een land als Brazilië, zou het zomaar kunnen dat links het bedrijfsleven en Nederland op dit moment meer te bieden heeft dan de VVD en de PvdA met hun armzalige, monetair-fundamentalistische afbraakbeleid.

1 sp.nl/dossier/emile_roemer_in_brazili.html

'VOLGENDE GENERATIES ZULLEN IN EEN COMPLEET ANDER LAND LEVEN'

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Semilla Luz / flickr.com CC-BY

Afgelopen zomer was ik op vakantie in Brazilië, toen ik in Rio de Janeiro Felipe¹ ontmoette. Hij is nauw betrokken geweest bij de massale sociale protesten in verschillende Braziliaanse steden die in juni het wereldnieuws haalden. Hij is kritisch over de regerende Arbeiderspartij (PT), maar heeft goede hoop dat Brazilië dankzij de sociale protesten zal veranderen.

Felipe, kun je iets over jezelf vertellen? Waar kom je vandaan, wat is je leeftijd, je opleiding, je ideologie?

'Ik ben 22 jaar en geboren en getogen in Rio de Janeiro. Ik heb net mijn studie sociologie afgerond. Lange tijd zag ik mezelf als een communist, maar vanwege de recente ervaringen in Rio bestrijd ik alle vormen van autoriteit, zelfs de communistische.'

Wat waren de oorzaken voor de demonstraties die Brazilië in juni in hun greep hielden?

'Het begon met lokale protesten, uit ontevredenheid over de prijs en kwaliteit van het openbaar vervoer. Het werd pas massaal toen de politie excessief geweld ging gebruiken tijdens de eerste demonstraties. Geweld dat nog steeds toeneemt, vooral in de favela's (Braziliaanse sloppenwijken –red.), waar burgers worden vermoord. Al in 2006 werd er een comité (MPL) opgericht om actie te voeren tegen de almaar toenemende prijzen in het openbaar vervoer. Een campagne die vanaf 2011 intensiever werd. Maar de situatie is nu veranderd, want de eisen beperken zich niet langer tot een goed en voor iedereen toegankelijk openbaar vervoer. Er zijn steeds meer mensen die een maatschappij willen met vrijheid, autonomie en gelijke kansen voor iedereen.'

Brazilië heeft geen geschiedenis van sociale protesten. Hoe komt het dat

Demonstrant houdt spandoek omhoog met de leus: 'Wij zijn de toekomst van Brazilië.'

plotseling honderduizenden mensen de straat op gingen?

'Het punt is dat de berichtgeving hier gemanipuleerd wordt door de massamedia, die in handen zijn van enkele machtige, zeer rijke families. Het is een misvatting dat er in Brazilië nooit sociale protesten zijn geweest, want ons land kent juist een lange traditie van demonstraties en opstanden. Radicale sociale bewegingen zijn hier echter altijd met harde hand onderdrukt en de middenklasse ging de straat niet op. Dat laatste gebeurt nu wel en dat is precies wat de autoriteiten zenuwachtig maakt. De regering komt voortdurend met nieuwe maatregelen om de demonstraties tegen te houden en de 'leiders' op te pakken. Dit is echter zinloos, want we hebben geen leiders. Dat is onze kracht.'

Op welke manier zijn jullie geïnspireerd door de protesten in Turkije en het Midden-Oosten?

'Wat je ziet is dat overal ter wereld het geloof doordringt dat je door sociale strijd dingen kunt veranderen. Sociale media spelen daar een belangrijke rol bij. Nieuwe mogelijkheden en idealen dienen zich aan. Om die na te streven

komt de jeugd nu op verschillende plekken in de wereld in opstand.'

Wat vind je van de regerende Arbeiderspartij (PT)?

'Toen Lula (president van Brazilië van 2003 tot 2011 –red.) in 2002 door het volk werd gekozen, was er de hoop dat hij het neoliberale beleid van de belangrijkste rechtse partij PSDB zou stoppen. Hij werd echter ook gekozen met behulp van de grote bedrijven en banken die hem in zijn verkiezingscampagnes in 1989, 1994 en 1998 nog hadden tegengewerkt. Een sterke en progressieve beweging is in Brazilië dan ook praktisch onmogelijk, omdat je altijd te maken hebt met machtige bankiers, en vakbonden die vooral goed zijn voor zichzelf en grootgrondbezitters. Afgezien van enkele sociale programma's als het hulpprogramma voor arme families *Bolsa Familia* heeft de PT te weinig bereikt.

In economisch opzicht gaat het erg goed met Brazilië, maar helaas profiteren daar vooral de rijken van. Ongeveer 50 procent van ons bbp verdwijnt naar het buitenland om schulden af te lossen, daar hoor ik niemand over. Om deze onrechtvaardige schulden te betalen maken we ons ecologisch systeem kapot, worden de grote steden 'schoongeveegd' en worden mensen vermoord. En tegelijkertijd blijft de regering maar zeggen dat er geen geld is voor onderwijs en gezondheidszorg.'

Laatste vraag, denk je dat de samenleving door de protesten zal veranderen?

'Ja, volgende generaties zullen in een compleet ander land leven. Het belangrijkste is dat mensen na drie decennia weer meer geïnteresseerd zijn in politiek, op universiteiten en op de werkvloer met elkaar discussiëren over politieke kwesties en de straat opgaan om hun eisen kracht bij te zetten. We zijn politiek volwassen geworden.'

¹ Op verzoek van de geïnterviewde is zijn naam veranderd.

De verhoudingen zijn duidelijk: Halbe Zijlstra (r) bepaalt wat er gebeurt.

DE HETE HERFST VAN 2013

Tekst: Tiny Kox

Het VVD-PvdA-kabinet heeft zijn kaarten voor komend jaar op tafel gelegd. De begroting laat zien hoe liberalen en sociaaldemocraten uit de crisis denken te komen. VVD-fractievoorzitter Zijlstra onthulde in de afgelopen maanden waar het volgens hem met ons land naartoe moet. Zijn PvdA-collega Samsom hield zijn grote verhaal al veel eerder, voor de Kamerverkiezingen van vorig jaar. Hij is sindsdien juist erg zwijgzaam. Een blik op beide steunberen van Rutte II.

HET EERLIJKE VERHAAL VAN HALBE ZIJLSTRA

VVD-voorman Halbe Zijlstra windt er al geruime tijd geen doekjes meer om. De karrenvracht aan bezuinigingen die vóór Prinsjesdag uitlekte en nu in de begroting van 2014 vastligt, heeft voor de liberale leider niet zozeer een economische maar vooral een ideologische oorzaak. Zijlstra wil zoveel als het maar mogelijk is, gebruik maken van de huidige financiële, economische en morele crisis om zijn liberale toekomstbeeld tot werkelijkheid te maken. Weg is het verhaal dat bezuinigingen 'moeten van Brussel'. Weg met doemverhalen over staatsschuld en begrotingstekort. De liberale essentie ligt elders.

Wie de recente uitspraken van Zijlstra doorneemt, ziet de aap uit de mouw komen. Als het aan de liberalen ligt, bezuinigen we vooral om daarmee de vermaledijde

overheid een kopje kleiner te maken en de vrijheid voor private partijen drastisch te vergroten. Want de overheid is voor liberalen als Zijlstra – geheel in lijn met denkers als Milton Friedman – de hoofdvijand van de vrijheid, de particuliere vrijheid. De overheid vernietigt met haar 'afgedwongen solidariteit' de 'echte solidariteit uit welwillendheid', aldus de liberale voorman. Minder overheid, meer markt, dat is het Utopia dat Zijlstra's stip aan de horizon vormt. Ook daar is hij een trouwe, wellicht ietwat vulgaire volgeling van Friedman. Die verwoordde zijn ideeën in zijn bestseller 'Aan ons de keus' uit 1980 als volgt: 'Economische vrijheid is een essentiële voorwaarde voor politieke vrijheid. Door mensen in staat te stellen zonder enige dwang of overheidsbemoeienis met elkaar samen te werken, krimpt het gebied waarover politieke macht wordt uitgeoefend automatisch in. Bovendien vormt de vrije-markteconomie door verspreiding van macht een tegenwicht tegen iedere politieke machtsvorming. Economische en politieke macht in dezelfde handen leggen is vragen om dictatuur.'

Een kleinere overheid is de essentiële voorwaarde voor een grotere particuliere vrijheid – en dat is waar de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie sinds jaar en dag voor staat. Ook daar is Zijlstra duidelijk over. Hij roemt de paarse jaren van de liberalen, toen zij erin slaagden om de overheid voor het eerst sinds tijden stelselmatig te verklei-

nen via deregulering, liberalisering en privatisering. Dat gebeurde in bondgenootschap met de PvdA, onder de Bolkesteinse conditie: 'zij de premier, wij het beleid'. Ook in de post-paarse periode is de VVD zich blijven inzetten voor afbouw van de overheid en opening van voormalige delen van het publieke domein voor de marktkrachten. En nu de liberalen niet alleen het beleid maar ook de premier hebben, ziet Zijlstra de kans schoon om stevig door te drukken. In tegenstelling tot Paars I en II is de PvdA nu junior partner in de regering. En kennelijk zo dol op mogen meedoen dat de vraag waarheen dat meedoen leidt, minder relevant lijkt voor de van hun geloof gevallen sociaaldemocraten. De eerste crisis die Rutte II moest doorstaan was het vinden van een oplossing voor het liberale veto op de invoering van een inkomensafhankelijke premie in de zorgverzekering. Daarna kwamen de liberale wensen om de sociale woningbouw te ontmantelen en de zorg verder aan marktwerking te onderwerpen. Het viel de liberalen op hoe gemakkelijk de sociaaldemocraten onder leiding van Samsom bereid waren te buigen, zeker als de liberalen ook zaken bleken te kunnen doen met het CDA en D66. Dat, gekoppeld aan de constatering van het Centraal Planbureau dat de inhoud van het regeerakkoord veel meer het liberale dan het sociaaldemocratische programma weerspiegelt, moet Zijlstra hebben doen denken dat onder dit kabinet nog veel meer zaken kunnen worden hervormd of gekortwiek. Dit is hét moment, lijkt de liberale voorman te beseffen. Hij wil een einde aan het 'opgeblazen' systeem waarin de verzorgingsstaat ontaard is. En dus is hij blij dat de invoering van een verhuurderheffing nu al leidt tot minder sociale woningbouw en dat de AWBZ op de schop gaat en alleen nog die mensen die zonder overheidshulp het niet redden om de gevolgen van ziekte, handicap of ouderdom te overleven, een handje te helpen.

Zo wordt ook de zorg tot een markt en zal de vrijheid om wel of niet te kopen ons allen gelukkiger maken. Zijlstra zegt er bezwerend bij dat de VVD van nu geen pleitbezorger van de nachtwerkerstaat is. Maar wie zijn woorden weegt, weet dat het Utopia van de VVD er kil en karig uitziet voor wat het publieke domein betreft: 'De overheid moet alleen handelen wanneer bepaalde producten of diensten van algemeen belang binnen de samenleving niet zelfstandig tot stand komen, of wanneer de vrijheid van individuen door het noodlot of door anderen wordt geschaad.' Als Zijlstra dan gaat opsommen wat ook volgens hem tot het publieke domein zou moeten blijven behoren, volstaan de vingers van één hand. Hij noemt vijf verplichtingen waar de overheid niet zou kunnen terugtreden: defensie en politie; infrastructuur; basis- en voortgezet onderwijs; basiszorg en bijstand; bestrijding van criminaliteit en milieuvervuiling. Wat niet tot deze vijf terreinen behoort, zal dus volgens Zijlstra – onder omstandigheden – in aanmerking moeten komen voor privatisering en liberalisering.

HET ONTLUISTERENDE VERHAAL VAN DIEDERIK SAMSOM

Waarschijnlijk kan er – vanuit sociaal oogpunt – slechts één conclusie mogelijk zijn: het Nederlandse liberalisme verwordt van kwaad tot erger. En daarom blijft het een

schande dat Diederik Samsom zijn – en onze – kiezers in de steek heeft gelaten toen hij vorig jaar daags na de Tweede Kamerverkiezingen de oversteek naar de VVD maakte en alles vergat wat hij voordien aan het Nederlandse electoraat had beloofd. Nu weet hij slechts één frase voortdurend te herhalen, hoe onwaarachtig die ook is: hij heeft niets beloofd aan de kiezer. Gezien de opiniepeilingen is hijzelf zowat de enige die deze holle uitvlucht nog pikt.

Waar Zijlstra duidelijk is, duikt Samsom weg. Zijn enige verweer is dat het zonder deelname van zijn sociaaldemocraten allemaal nog veel erger zou worden. Wat een gotspe om zo het strafbaar stellen van illegaliteit, het onderuit-halen van de sociale volkshuisvesting, het afbreken van de thuiszorg, het aanschaffen van nieuwe jachtbommenwerpers en het uitverkopen van de cultuur en de natuur goed te praten.

Vóór de verkiezingen hebben we kennelijk één ding goed gezien en één ding over het hoofd gezien. We wisten dat de liberalen de crisis wilden gebruiken om grote stappen richting hun liberale Utopia te zetten. In de aanloop naar de Kamerverkiezingen hebben we keer op keer gewezen op de tegenstelling tussen liberaal en sociaal in het huidige tijdsgewricht. Dat blijkt nu eens te meer. Met een liberale premier in het Torentje zijn sociale maatregelen van het kabinet ver te zoeken. Snijden in de publieke sector, lonen aan banden, een overheid die de handen aftrekt van de samenleving. Wat Rutte toen beloofde zal Zijlstra nu helpen verwezenlijken, althans daar zet de VVD nu vol op in.

Wat we vorig jaar wellicht met zijn allen over het hoofd zagen, was de ongekende buigzaamheid van de man die uit het juiste hout gesneden leek, Diederik Samsom. Gepokt en gemazeld in het actiewezen, dapper op de barricaden tegen hen die de wereld in de uitverkoop wilden doen, op het juiste moment in het gat gesprongen dat door een langdurige leiderschapscrisis in de PvdA was ontstaan. In de verkiezingscampagne hebben we geprobeerd zoveel mogelijk schouder aan schouder met hem op te treden – inclusief ons aanbod om tot een linkse lijstverbinding te komen – om aan de kiezers te kunnen tonen dat er een alternatief was voor het 'rechtse rotbeleid' van Rutte I. En de kiezers leken het te geloven: SP en PvdA zouden rechts nooit aan een meerderheid helpen. En zodoende het linkse motorblok vormen van een regering die de weg naar een beter en socialer Nederland zou inzetten. We weten hoe het gelopen is. De linkse retoriek van Samsom was zo overtuigend dat velen die eerst voornemens waren om op de SP als hoeder van de verzorgingsstaat te stemmen, uiteindelijk toch het kruisje bij de PvdA zetten. Dat was toch immers de partij met meer bestuurlijke ervaring en dus wellicht betere kansen om een centrumlinks kabinet bij elkaar te krijgen. Overstappen was voor veel kiezers niet moeilijk. Beide partijen waren immers op hoofdlijnen gelijkgestemd, dus een stem op de één of op de ander leek geen wezenlijk verschil te maken. Zo had ook Rutte keer op keer beweerd: SP en PvdA – dat was lood om oud ijzer.

Dus niet. En hij wist het, had voor de verkiezingen ook al daarover gesproken met Samsom – in het geheim wel te verstaan. En daarom kon Samsom daags na de verkiezingen

Foto: Sander van Oorprong

Een hete herfst is op komst: 'Niet alleen de PvdA-kiezers zien het niet meer zitten met dit kabinet.'

gen als een blad aan de boom draaien en in recordtijd een kabinet met de liberalen in elkaar spijkeren, waarin de liberalen zowel de premier als het beleid kregen en Samsom de hoop op enig moment Rutte te kunnen opvolgen. Ook in de politiek heeft het marktdenken een indrukwekkende opmars gemaakt.

De vraag ligt nu op tafel of de PvdA aan de liberale ombouw van de samenleving steun zal blijven geven en daarmee feitelijk definitief een van de kamers van het liberale huis betreft. Of dat er, zelfs voor superflexibele sociaaldemocraten, een grens aan het buigen kan komen en dan het barsten maar moet plaatsvinden. De Miljoenennota levert een vloedgolf aan argumenten voor sociaaldemocraten om te zeggen: dit pikken we niet langer!

De kopstukken van de PvdA lijken zich helaas te hebben vastgelegd op het voortzetten van hun verbintenis met de liberalen. Dat peilingen aangeven hoezeer hun kiezers zich in de steek gelaten voelen, sterkt hen kennelijk in de drang om niet naar hen te luisteren maar verbeterd voort te gaan op het na 12 september 2012 ingeslagen pad, in de hoop dat de tijd deze diepe wond in het kiezersvertrouwen zal helen. De kiezers van de sociaaldemocraten staan echter nog steeds dicht bij onze opvattingen hoe we het beste uit deze crisis kunnen komen en hoe we een menselijk en sociaal Nederland niet duurzaam uit het zicht hoeven te verliezen.

Daarom lijkt het zaak om nu vooral bruggen naar hen te slaan. Dat kan heel goed door in Tweede en Eerste Kamer te laten zien dat wij ons woord wél houden en ons best doen om asociale plannen van het kabinet tegen te houden. De kansen lijken aanwezig. Door vanaf het begin blind te zijn voor het ontbreken van voldoende steun in de Eerste Kamer en daarna af te zien van het zoeken naar bredere meerderheden in de Tweede Kamer, lijkt het kabinet zich nu op allerlei beleidswegen klem te rijden. De pensioenen, de thuiszorg, de kindregelingen, de studiefinanciering,

allemaal potentiële ongelukken die op het kabinet liggen te wachten. Niet alleen de PvdA-kiezers zien het niet meer zitten met het kabinet. Ook de liberale achterban moppert steeds harder en loopt weg naar de PVV, omdat die partij samenwerking met de PvdA resoluut weigert.

Dan komt er ook nog een hopelijk indrukwekkende mobilisatie van de maatschappelijke onvrede op 30 november, als de vakbond zijn boosheid laat blijken. Dat is kort voor het moment dat beide Kamers van de Staten-Generaal een eindoordeel over de kabinetsplannen voor 2014 vellen. Alle ingrediënten voor een Hete Herfst lijken daarmee op tafel te liggen.

WAAR IS 'HET EERLIJKE VERHAAL' GEBLEVEN?

In de verkiezingscampagne een jaar geleden zette PvdA-voorman Samsom voortdurend zijn 'eerlijke verhaal' tegenover het 'rechtse rotbeleid' van VVD premier Rutte. Een jaar later is er van dat verhaal niets meer te vinden. In de Troonrede wordt het einde van de verzorgingsstaat aangekondigd. De laagste inkomens leveren in en de werkloosheid wordt alleen maar hoger. De koning moet van het kabinet zeggen dat de overheid kleiner wordt en de sociale zekerheid 'moderner'. Dat wil zeggen: mensen moeten meer zelf doen, de WW wordt korter, de ouderen krijgen minder en de kinderbijslag gaat omlaag. Waar Samsom het een jaar geleden Rutte nog aanwreef dat hij 'de economie kapotbezuigde', zegt hij nu met Rutte dat 'we geen geld kunnen uitgeven dat we niet hebben' – en stemt in met nog eens 6 miljard aan bezuinigingen, bovenop de 52 miljard die eerder al weggesneden is. De reuzendraai die de PvdA met de JSF-aankoop maakt, stuit op een geweldige aversie bij de eigen achterban. Daar vraagt men zich af hoe men zoveel ongeloofwaardigheid bij de aanstaande gemeenteraadsverkiezingen kan wegpoetsen. Als dat niet lukt, belandt Samsoms partij in maart volgend jaar in heel zwaar weer.

SOCRATES. POLITIEK ALS VERLOSKUNDE

Tekst: Ronald van Raak Afbeelding: Catharine Lorillard Wolfe Collection, Wolfe Fund, 1931 CC-BY

‘Mijn verloskunde voldoet aan alle gebruikelijke kenmerken, behalve dat ik die beoefen op mannen in plaats van vrouwen, en toezie op de bevalling van hun geest, niet van hun lichaam. En de grootste bijzonderheid van ‘mijn’ vaardigheid is het vermogen om elke denkbare test te doen om te bezien of de mentale nakomelingen van de jongeman fout en een illusie zijn of levensvatbaar en waar. Deze eigenschap deel ik met vroedvrouwen: ikzelf draag geen vruchten van wijsheid.’

De dood van Socrates, schilderij van Jacques-Louis Davids (1787).

Deze woorden van Socrates komen uit de *Theaetetus*, rond 386 voor Christus geschreven door zijn leerling Plato. Socrates vergeleek zichzelf met zijn moeder, die vroedvrouw was. Vrouwen stonden in het oude Athene in bijzonder laag aanzien. Door de vergelijking met een vrouw verlaagde Socrates zichzelf, maakte hij zich in de ogen van zijn stadgenoten belachelijk – meer nog dan met zijn opmerking dat hij zelf geen wijsheid bezat.

Athene was in de tijd van Socrates een ‘democratie’ – de eerste en de enige in de wereld. Elke burger had een stem in het bestuur. Maar vrouwen waren geen ‘burgers’, evenmin als slaven, boeren of mensen van buiten (‘barbaren’). Ook in de burgerij was een hiërarchie, die overging van vader op zoon. De Atheners hadden een ‘organisch’ idee van de samenleving, een wereldbeeld dat de meeste mensen in het grootste deel van de wereld nog steeds hebben.

Het hoofd is anders dan het hart, de handen hebben een andere taak dan de voeten. Elk orgaan heeft zijn eigen functie en zijn eigen plaats, denken met je hart of lopen op je handen is onzinnig en ongezond. In een organische opvatting van de wereld heeft ook ieder mens een eigen functie en een eigen plaats in de samenleving. Vrouwen en slaven, boeren en ambachtslieden, burgers en

bestuurders, allen hebben de maatschappelijke positie die hen van nature zou toekomen.

Socrates had een afkeer van de Atheense democratie, waarin alle burgers bijeenkwamen in een volksvergadering. Hier kreeg de elite altijd haar zin. De machthebbers huurden gewiekste retorici in, die de bevolking met bevlogen, maar onjuiste redeneringen aan hun kant wisten te krijgen. Socrates weigerde de autoriteit van die machthebbers te aanvaarden. Volgens de filosoof moesten burgers niet vertrouwen op de woorden van anderen, maar zelf de waarheid zien te achterhalen.

Die waarheid leerde je alleen als je alle vooroordelen opzij durfde te zetten en je jezelf volledig leerde kennen. Socrates ging de markt op, waar hij jonge mannen aanklampte, zoals Theaetetus, die hij eindeloos vragen stelde. Elke antwoord dat zij gaven kreeg een tegenvraag, elk argument dat zij bedachten werd door hem weerlegd – tot vervelens toe. Totdat de burgers conclusies trokken die hij niet meer kon weerleggen (de ‘test’ van Socrates) en zij zelf waren bevallen van de waarheid.

Maar die waarheden bleken lang niet altijd te verenigen met de belangen van de elite: Socrates werd beschuldigd van het vergiften van de jeugd

en veroordeeld tot het drinken van de gifbeker. De machthebbers waren niet alleen bang voor de conclusies die burgers trokken, maar vooral het feit dat elke burger in staat zou zijn om dat zélf te doen. Daarmee zouden zij de ‘natuurlijke’ orde tussen mensen en de ‘natuurlijke’ harmonie in de samenleving doorbreken.

En daar is het ons nou precies om te doen. Socrates was geen moderne socialist: vrouwen en slaven, boeren en ‘barbaren’, hij zou ze nooit op gelijke hoogte hebben gesteld met de vrije burgers. Maar met zijn optreden doorbrak hij toch het organische denken over de ongelijkheid van de mens. De verhoudingen in de samenleving liggen niet vast, maar kunnen veranderen. Het zijn niet de machthebbers, maar de burgers zélf die hierover kunnen nadenken en besluiten.

Socrates streed niet met wapens, maar met woorden. Hij hield geen grote verhalen, maar stelde bescheiden vragen. Onophoudelijk, totdat burgers overtuigd waren van hun eigen waarheid. Dat is ook een voorbeeld voor ons: mensen niet dwingen met mooie praatjes, maar samen optrekken, onderzoek doen en conclusies trekken. Niet bepalen wat goed is voor anderen, maar anderen helpen om uit te vinden wat goed is voor ons allemaal. Politiek als verloskunde.

Demonstratie in New York tegen militair ingrijpen in Syrië, 9 juli 2013.

SYRIË: HYPOCRIET WAPENGEKLEETTER ZAL NIETS OPLOSSEN

TIJD VOOR EEN BREED DIPLOMATIEK OFFENSIEF

Tekst: Bastiaan van Apeldoorn Foto: Asterio Tecson /flickr.com CC-BY

De internationale diplomatie rondom de voortslepende gruwelijke burgeroorlog in Syrië is nog volop aan de gang. Sinds Obama's beslissing om eerst de gang naar het Amerikaanse Congres te maken alvorens eventueel oorlog te voeren, buitelen de (Amerikaanse) binnenlandse en internationale ontwikkelingen over elkaar heen. De uitkomst blijft voorlopig nog ongewis.

Een decennium na de oorlog tegen Irak is de wereld veranderd. Oud-president Bush kon destijds de eigen bevolking en ook landen als Nederland wel meekrijgen in zijn oorlog tegen Irak, terwijl het Obama nu heel veel moeite kost om zowel nationaal als internationaal enige steun te

verwerven voor een aanval op Syrië. Over het conflict in Syrië hangt zowel onder de Amerikaanse bevolking als ook onder bondgenoten de lange schaduw van de Irakoorklog. De Irakoorklog begon met een leugen waarvan de huidige Amerikaanse president nog steeds last heeft. Zelfs voormalig NAVO-secretaris-generaal De Hoop Scheffer gaf onlangs toe zich er ingeluisd gevoeld te hebben. Dat maakt de casus van de Amerikaanse regering om nu oorlog te voeren tegen Syrië niet sterker. Ook Obama heeft altijd geageerd tegen de oorlog in Irak, die hij een 'domme oorlog' noemde.

Ondanks het hoopvolle akkoord tussen de VS en Rusland over Syrische ontwapening via de VN, is het niet uitgesloten dat als dit mislukt de VS alsnog tot ingrijpen zullen overgaan. Toch was en is de weg van geweld ook

in het geval van Syrië heilloos. Het meest gebruikte argument voor militair ingrijpen is dat er een signaal afgegeven moet worden dat de wereld, of in ieder geval het 'beschaafde' Westen, het gebruik van afschuwelijke massavernietigingswapens niet tolereert. De willekeur waarmee op mogelijk grote schaal deze wapens dood en verderf zaaien geeft een sterk moreel argument vóór ingrijpen. Bovendien is de productie en het gebruik van chemische wapens verboden volgens internationaal recht. De gruwelijke beelden van vergaste kinderen, die iedereen heeft kunnen zien, zetten deze morele en juridische argumenten emotioneel kracht bij.

De voorstanders van ingrijpen lijken daarmee het morele gelijk aan hun kant te hebben, maar schijn bedriegt. De pas op de plaats die de VS nu

maken, is niet ingegeven door een plotselinge bekering tot het internationaal recht. Sterker nog, de VS behoudt zich het recht voor om, als het pad via de VN mislukt, nog steeds een unilaterale aanval, al dan niet met eventuele bondgenoten, uit te voeren. Daarmee zou het internationaal recht geschonden worden. Al is het volkenrecht niet altijd zaligmakend, een dergelijke schending van het VN-handvest zal niet alleen moreel problematisch zijn maar ook opnieuw (na Irak, etc.) een gevaarlijk precedent scheppen.

In de tweede plaats is, zoals ook de Amerikaanse legertop zelf toegeeft en wat ook bij veel Congresleden de twijfel verder heeft doen aanwakkeren, de verwachte militaire effectiviteit van de eerder voorgenomen actie zeer gering terwijl de kans op verdere escalatie en destabilisatie van de hele regio als gevolg van een Amerikaanse interventie er wel door zou worden vergroot. Een korte strafactie zonder verdere duidelijke strategische doelen zal Assad niet afschrikken, noch de voorraden chemische wapens van Assad kunnen uitschakelen. Het zou Assad wel juist kunnen aanmoedigen de chemische wapens verder onder zijn troepen te verspreiden (met ook het risico dat ze alsnog in handen van bijvoorbeeld aan Al Qaeda gelieerde groepen vallen).

In de derde plaats zal het te verwachten verzet van China en met name Rusland tegen een militaire aanval van Washington de internationale verhoudingen dusdanig verder verstoren dat daarmee een politieke oplossing via de weg van de internationale diplomatie nog verder en voor langere tijd bemoeilijkt zal worden.

Ten slotte heeft het Westen en met name de VS enorm veel boter op het hoofd en is ook het internationaal recht (alhoewel een groot goed) ook niet altijd even consistent als men wel zou willen. Het land dat tot nog toe op verreweg de grootste schaal massavernietigingswapens heeft gebruikt is nog altijd de VS. Recent nog (in 2004) heeft de VS fosforgranaten ingezet tegen strijders in het Iraakse Fallujah. Deze granaten vallen weliswaar niet

onder het Verdrag Chemische Wapens, maar zijn dan ook alleen bedoeld om rookgordijnen op te trekken; ingezet als wapen tegen mensen doen de effecten ervan niet onder voor die van wel verboden wapens. Wegens het langdurige gevaar voor de burgerbevolking is de productie en het gebruik van clusterbommen wel sinds enkele jaren verboden onder internationaal recht. De VS heeft echter geweigerd het desbetreffende verdrag te ondertekenen en heeft deze wapens zowel in Afghanistan als in Irak gebruikt. Ook als het gaat om het gebruik van chemische wapens door derden meet de VS met twee maten. Juist vorige maand werden geheime documenten van de CIA vrij gegeven, waaruit achteraf blijkt dat de VS niet alleen op geen enkele manier heeft opgetreden tegen Saddam Hussein toen deze tiran (maar toen nog een tactische bondgenoot van de VS tegenover Iran) in de jaren tachtig chemische wapens inzette in de Iran-Irak-oorlog (onder andere in Halabja), maar er ook vooraf van op de hoogte was en het leger van Saddam zelfs hielp met het uitvoeren van deze aanvallen door het verstrekken van inlichtingen over Iraanse troepenbewegingen. Hypocrisie is natuurlijk van alle tijden, en al helemaal in de wereldpolitiek. En het onbestraft laten van het ene kwaad is op zich geen reden tegen het andere evenmin op te treden. Toch moet men zich er goed rekenschap van geven dat de dubbele moraal en het meten met twee maten dat zich hier nu opnieuw voordoet, schadelijk kan zijn voor juist de internationale rechtsorde die men zegt te willen verdedigen.

Daarom is het goed dat er nu andere wegen bewandeld worden. In dat opzicht zijn de gesprekken tussen de Verenigde Staten en Rusland een stap in de goede richting. Natuurlijk moet het gebruik van chemische wapens altijd ten scherpste veroordeeld worden. Hopelijk zal in een latere fase van het conflict het Internationaal Strafhof – nog altijd niet door de VS erkend – een rol kunnen spelen in het vervolgen van de daders van deze en andere oorlogsmisdaden in Syrië. Uiteraard is dit laatste een lange en onzekere weg en het bevredigt zeker niet op korte termijn de behoefte van velen om nu (eindelijk) in actie te

komen. Deze weg van het recht te bewandelen zal echter uiteindelijk wel effectiever zijn dan nog meer wapengekletter aan het verschrikkelijke oorlogsgeweld in Syrië toe te voegen, zonder dat de vrede ook maar één stap dichterbij komt.

De enige manier om die vrede wel dichterbij te brengen is door een diplomatiek offensief dat veel omvattender is dan alleen maar het issue van chemische wapens. Obama zou niet alleen met Rusland maar ook met Iran, buurland en bondgenoot van Syrië, om de tafel moeten gaan zitten om een duurzame vrede voor de bevolking van Syrië, die nu al zo lang lijdt aan de verschrikkingen van deze oorlog, te bereiken. Juist Iran, met zijn invloed in de regio, zou een constructieve rol kunnen spelen in het vinden van een politieke oplossing. En zonder Iran gaat het waarschijnlijk ook sowieso niet lukken.

Een dergelijk breed diplomatiek initiatief zou tegelijkertijd ook kunnen bijdragen aan een oplossing van het conflict tussen Iran en de VS inzake Irans vermeende poging kernwapens te ontwikkelen. Er zou uiteindelijk één grote deal gemaakt kunnen worden, waarbij Iran meewerkt aan vrede in een Syrië zonder Assad én de ontwikkeling van kernwapens definitief afzweert in ruil voor veiligheidsgaranties van de VS én het mogen blijven verrijken van uranium voor vreedzame doeleinden (net als andere landen dat mogen). Een dergelijke brede overeenkomst vraagt zeer knap diplomatiek werk, maar juist met de nieuwe Iraanse president Rohani lijken hier wel degelijk mogelijkheden te liggen. Dan moet ook van de kant van de VS wel de politieke wil aanwezig zijn om af te stappen van het vijandsbeeld ten opzichte van Iran. Vooralsnog lijkt dat een brug te ver voor een supermacht in verval die vast blijft houden aan hegemoniale pretenties. Dat maakt de uitkomst van het huidige proces bijzonder onzeker.

‘WE MOETEN INVESTEREN IN DUURZAME ENERGIE EN VERZORGINGSTEHUIZEN’

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Archief Jesse Frederik

Afgelopen juni veroorzaakte onderzoeksjournalist Jesse Frederik grote opschudding in economenland door enige mediagenieke economen in een opinie-stuk in de Volkskrant te confronteren met onhoudbare voorspellingen uit het verleden. Spanning sprak met hem over economen, over de crisis, over het kabinetsbeleid en over mogelijke oplossingen voor de grootste problemen waar onze economie mee te kampen heeft.

Je schrijft voornamelijk artikelen voor ‘Follow the Money’. Wat voor website is dit en wat is het doel ervan?

‘Het is een platform voor financiële onderzoeksjournalistiek. Hier is grote behoefte aan, want binnen de journalistiek wordt hier te weinig aandacht aan besteed. Het probleem waar wij bij Follow the Money mee te maken hebben is dat we te weinig geld hebben om onszelf te onderhouden. Vandaar dat we nu artikelen verkopen aan andere media. Op termijn willen we door donaties en betalende klanten zelfvoorzienend worden, want nu ontbreken ons de tijd en de middelen om het onderzoek te doen dat we willen doen.’

Begin juni verscheen een groot opiniestuk van jou in de Volkskrant over economen die de crisis niet zagen aankomen. Kun je uitleggen waarom dat verhaal zoveel commotie veroorzaakte?

‘Het oorspronkelijke idee was om een artikel te schrijven over economenblunders. Later zag de Volkskrant daarvan af, omdat de door mij bekritiseerde economen hun beklag gingen doen bij de krant. Toen was het mijn mening tegenover die van economen met een titel – en daar was de Volkskrant toch gevoelig voor. Waar ik achter ben gekomen, is dat economische wetenschappers altijd hun gelijk proberen te halen door een draai te geven aan hun verhaal. Zelfs als zij pertinente onzin hebben verkondigd als: Nederlandse banken zijn kerngezond. Uiteindelijk is het toen een pseudo-opiniestuk geworden, waarin ik mocht uitleggen hoe het artikel tot stand was gekomen en waar ik tegenaan liep. Ik vond het in eerste instantie wel jammer dat mijn eigen versie niet geaccepteerd werd, maar deze versie was qua vorm wel leuker om te lezen.’

Hoe verklaar je het dat er in Nederland maar zo weinig vraagtekens worden gezet bij de opvattingen van enige gerenommeerde economen en instituties als het CPB?

‘Goeie vraag. Ik denk dat het er mee te maken heeft dat economieredacteuren van kranten als NRC Handelsblad en Financieel Dagblad groot zijn gebracht met de traditie van het Centraal Planbureau en vaak ook les hebben gehad van vooraanstaande economen. Het is dus hun ideologie, waardoor ze veel begrip hebben voor de ideeën van hun leermeesters. Ook onder journalisten zag niemand de crisis

aankomen. Het probleem is dat de economie veelal als een natuurwetenschap wordt beschouwd, waarbij de theorie heilig wordt verklaard. Zo worden versoepeling van het ontslagrecht en verlaging van het minimumloon als noodzakelijke voorwaarden gezien om de economie te hervormen, terwijl het bewijs daarvoor nog niet geleverd is.’

Wat zijn volgens jou de drie belangrijkste oorzaken voor de crisis waar we nu in zitten?

‘De bezuinigingen, de woningmarkt en het pensioensysteem. Dankzij het procyclische beleid van de overheid wordt de crisis juist verergerd, want door ten tijde van laagconjunctuur de hand op de knip te houden en te bezuinigen zorg je voor een enorme vraaguitval. Als we – zoals nu – met z’n allen blijven sparen, gaat het mis.’

Toch is het kabinet-Rutte II van plan om dit jaar nog eens 6 miljard extra te bezuinigen. Welke effecten zal deze nieuwe bezuinigingsgolf hebben?

‘Dat ligt eraan hoe de bezuinigingen ingevuld worden. Dat weten we nu nog niet. In ieder geval wordt er weer 6 miljard aan de economie onttrokken, wat onherroepelijk tot verdere krimp zal leiden.’

Het kabinet verdedigt het bezuinigingsbeleid met de argumenten dat voldaan moet worden aan de Europese driepercentnorm voor het begrotingstekort en dat we toekomstige generaties niet mogen opzadelen met een torenhoge staatsschuld. Wat vind je van deze argumentatie?

‘De grens van 3 procent is onlogisch en volstrekt willekeurig. Door zo strikt vast te houden aan deze norm, ‘omdat dat de regel is’, breng je de economie nodeloos schade toe. Dat je door nu te investeren als overheid nieuwe generaties met enorme schulden opzadelt is gruwelijke onzin. Je geeft immers niet alleen schulden, maar ook vermogen, waaronder staatsobligaties, door aan volgende generaties.’

Naast de bezuinigingen noemde je de woningmarkt als hoofdoorzaak van de crisis. Wat moet er volgens jou gebeuren om de woningmarkt weer uit het slop te trekken?

‘De woningmarkt ligt nu volledig op zijn gat: 1 miljoen huishoudens kunnen niet verhuizen, omdat ze met een enorme restschuld zitten. Hier moet dus wat aan gedaan worden. De Verenigde Staten kunnen daarbij als voorbeeld dienen. Daar is de huizenbezitter niet aansprakelijk voor de restschuld, maar komt het verlies voor rekening van de bank. Inmiddels hebben de banken in de VS al 1 biljoen op hypotheek moeten afschrijven. In Nederland zitten ze echter nog steeds op de verliezen, wat grote financiële risico’s met zich meebrengt. In mijn ogen moeten banken net zo goed meebetalen aan het verlies van de woningmarkt, want zij hebben ook volop gespeculeerd. In de VS hebben ze dat goed begrepen. Daarnaast zul je op termijn de hypotheekrenteaf trek moeten afschaffen, want die helpt alleen de banken, de makelaars en de financieel adviseurs

Jesse Frederik

die in vastgoed handelen, maar niet de huizenbezitter. Ik pleit er sowieso voor om vastgoed meer te belasten in plaats van te subsidiëren, want daarmee kun je de belastingen op productief werk weer verlagen.'

En wat moet er met het pensioenstelsel gebeuren?

'Het probleem van het huidige fondsenstelsel is dat het procyclisch is. Op het moment dat het slecht gaat met de economie gaan de uitkeringen ook omlaag. Je zou bijvoorbeeld kunnen kijken naar het Duitse omslagstelsel, waarbij een veel groter deel van het pensioeninkomen door de staat wordt uitgekeerd. In Nederland is die verhouding nu 50 procent AOW en 50 procent pensioen. Om het pensioenstelsel minder duur te maken zou je een groter deel van de pensioeninkomsten via de AOW kunnen laten lopen. Vroeger was het omslagstelsel in Nederland ook groter en werd meer in eigen land belegd. Zo had je in de jaren vijftig tijdens de wederopbouw de Herstelbank, die voor 51 procent in handen van de staat was en voor 49 procent van institutionele beleggers, waaronder pensioenfondsen. Je zou er voor kunnen kiezen om via een dergelijke investeringsbank, waarin pensioenfondsen een flink aandeel hebben, zonnepanelen te financieren. Daarmee sla je twee vliegen in een klap, want je realiseert enerzijds je duurzame doelstellingen en anderzijds betrek je de pensioendeelnemers meer bij de investeringen in eigen land.'

De meeste economen zijn het er inmiddels over eens dat je als overheid moet investeren om de crisis een halt toe te roepen. Waar zou volgens jou specifiek in geïnvesteerd moeten worden?

'In de eerste plaats in duurzame energie. Hierin lopen we in Europa ver achter. Duitsland haalt bijvoorbeeld 25 procent van alle energie uit duurzame bronnen, tegenover slechts 4 procent voor Nederland. In de tweede plaats zal er flink geïnvesteerd moeten worden in de vergrijzingsinfrastructuur. Als we nu niet beginnen met het bouwen van verzorgingstehuizen, hebben we straks een groot probleem.'

Stel dat het kabinet binnenkort valt en de SP na nieuwe verkiezingen in het kabinet komt. Wat zou je dan adviseren op economisch gebied?

'Ik zou direct de btw-verhoging terugdraaien, want die zorgt ervoor dat mensen de hand op de knip houden. Daarnaast zou ik, door lastenverlichting, het mkb wat meer lucht geven en iets doen aan de restschuldbroblematiek. Ook dienen de banken dringend geherkapitaliseerd te worden en zul je samen met de sociale partners moeten kijken hoe je het pensioenstelsel kunt aanpassen. Als laatste zou ik adviseren om een nationale investeringsbank op te richten die gaat investeren in duurzame energie.'

Jesse Frederik (1989) is financieel onderzoeksjournalist en schrijft voornamelijk artikelen voor *Follow the Money*. Daarnaast heeft hij om de week een vaste column in *De Groene Amsterdammer*.

WORDT BELASTINGONTWIJKING NU EINDELIJK AANGEPAKT?

Tekst: Dennis de Jong Foto Credit John Cooper/Christian Aid / flickr.com CC-BY

Dit voorjaar was het thema belastingontwijking hot. Een boek als Het Belastingparadijs¹, maar ook diverse publicaties, onder meer in het Financieel Dagblad, leidden tot een publiek debat waarbij, met uitzondering van de trustkantoren en andere direct belanghebbenden, vrijwel iedereen er schande van sprak dat multinationals door allerlei trucs weinig tot geen belasting betalen. Zowel in het Nederlandse als in het Europees Parlement werden debatten gehouden waarbij de meeste fracties de bestaande praktijken veroordeelden. Tijdens een van de Tax Free Tours die SP-Tweede Kamerlid Arnold Merkies deze zomer organiseerde, vertrouwde een journalist me echter toe dat volgens hem na de hype een periode van publicitaire rust zou volgen, en dat het mede daarom nog lang zou duren, voordat echte resultaten behaald zouden worden.

Voor een deel heeft hij gelijk gekregen. Op 5 en 6 september jl. kwamen de regeringsleiders van de grootste industrielanden, verenigd in de G20, in Moskou bijeen. Zij hadden het vooral over Syrië, maar namen ook conclusies aan over belastingontwijking. Die conclusies kregen weinig aandacht van de media, precies zoals de journalist had voorspeld, maar ze zijn wel stevig. In het bijzonder zijn de regeringsleiders het erover eens geworden dat winsten belast moeten worden in het land waar de economische activiteiten hebben plaatsgevonden die tot die winst hebben geleid. Dat is een doorbraak. In die zin had de journalist dus geen gelijk: het lijkt erop dat de regeringsleiders willen doorpakken.

De regeringsleiders moedigen in hun conclusies landen aan werk te maken van het actieplan dat de club van rijke landen, de OESO, in juli uitbracht². Het 'actieplan' is eigenlijk eerder een soort werkprogramma. Toch is dat juist voor de OESO behoorlijk revolutionair, want in het verleden werd door deze organisatie belastingontwijking als iets normaal gezien.

Op korte termijn, dat wil zeggen in het najaar van 2014, komt de OESO met nieuwe modelbepalingen voor belastingverdragen. Dat is een belangrijke stap, want er is al een modelverdrag van de OESO, waarop veel bilaterale belastingverdragen zijn gebaseerd, maar dat verdrag heeft juist de mogelijkheden gecreëerd voor

multinationals om te werken met allerlei trucs om inkomsten te kunnen doorsluizen naar landen waar je weinig tot geen belasting betaalt. De OESO wil ook aanbevelingen uit gaan werken, zodat landen rekening gaan houden met zogeheten 'hybride mismatches', waardoor je effectief weinig tot geen belasting betaalt. Zo kent Nederland het systeem dat een moederbedrijf geen belasting betaalt over het dividend dat het ontvangt van een dochter in het buitenland. Deze zogeheten 'deelnemingsvrijstelling' gaat ervan uit dat er door die dochter zelf al belasting betaald is in het land van vestiging. Je voorkomt zo dubbele belastingheffing. Is dat niet het geval, bijvoorbeeld doordat in het land waar de dochter is gevestigd, de uitkering aan de moederonderneming niet gezien wordt als dividend maar als (aftrekbare) rentebetalingen, dan wordt er dus effectief nergens belasting over dit bedrag betaald.

Een ander probleem dat de OESO wil gaan aanpakken is de rol van interne verrekenprijzen. Een bekend voorbeeld is Starbucks: voor de 'formule' moeten Starbucksvestigingen zoveel *royalties* betalen aan de moederonderneming of een speciaal voor de royalties in het leven geroepen entiteit dat ze in het land van vestiging nauwelijks belasting betalen. En als het moederbedrijf of entiteit gevestigd is in een land als Nederland, dan betaalt het daarover al helemaal geen belasting, want royalties zijn vrijgesteld van belastingheffing. Je kunt dat

trouwens ook doen via leningen van het moederbedrijf aan de dochteronderneming: als dochter betaal je dan gewoon heel veel rente over die leningen en ook dan maak je zogenaamd nauwelijks winst in het land waar je daadwerkelijk economische activiteiten uitoefent. Over al deze praktijken wil de OESO nu aanbevelingen gaan opstellen.

Voor Nederland is verder van groot belang dat de OESO aanbevelingen gaat doen over transparantie. Dat betekent dat de beruchte afspraken tussen de belastingdienst en multinationals, de *tax rulings*, niet langer geheim kunnen blijven. Zelfs de Tweede Kamer krijgt tot nu toe geen inzage in deze afspraken, zogenaamd vanwege 'bedrijfsgeheimen', maar dat zou nu moeten gaan veranderen. Bovendien wil de OESO een einde maken aan de privileges voor brievenbusondernemingen. Dat is ook logisch: als je wilt dat winsten worden belast in het land waar de economische activiteiten hebben plaatsgevonden, mag je natuurlijk met dit soort brievenbusfirma's geen gunstige belastingafspraken maken. Die hebben immers geen *substance*. Aanscherping van de regels op dit gebied betekent dat al die bedrijven die hun hoofdkantoor zogenaamd in Nederland hebben gevestigd, een probleem krijgen als die kantoren er alleen maar op papier zijn en maar een paar werknemers in dienst hebben.

De zwakte van de OESO zit vooral in het tijdpad. De organisatie verwacht dat er minimaal twee jaar nodig is voordat al deze aanbevelingen en modelbepalingen voor belastingverdragen klaar zijn. Al die tijd kunnen de lobbyisten van multinationals, accountantskantoren en dergelijke hun gang gaan om de voorstellen al bij voorbaat af te zwakken.

Ook in Nederland zijn er enkele nieuwe ontwikkelingen. Het Centraal Planbureau heeft een studie verricht

TAX DODGING HURTS THE POOR

Ook in andere landen wordt actie gevoerd tegen belastingontwijking door multinationals, zoals hier in Engeland.

naar de rol die Nederland speelt bij belastingontwijking door multinationals³. Deze studie was een verademing na het rapport dat de denktank SEO Economisch Onderzoek eerder in opdracht van de lobbyclub van de 'ZuidAs', het *Holland Finance Centre*, had gemaakt⁴. Uit dat onderzoek zou naar voren komen dat de hele industrie van belastingontwijking ontzettend belangrijk is voor de Nederlandse economie. Het CPB maakt echter gehakt van die conclusie. Het stelt dat we misschien geen belastingparadijs zijn, maar dan toch zeker wel een 'doorsluisland'. Het economisch voordeel van die activiteiten is marginaal, terwijl de nadelen voor andere landen groot zijn. Die conclusie had de SP, net als een organisatie als het *Tax Justice Network*, natuurlijk al jaren geleden getrokken, maar het is toch aardig dat je van uitgerekend het CPB gelijk krijgt.

Al met al begint het net zich te sluiten rondom staatssecretaris Weekers. Als de G20, de OESO en zelfs het CPB allemaal zeggen dat de Nederlandse belastingafspraken en de talrijke belastingverdragen die Nederland met andere landen heeft afgesloten, niet deugen, dan verwacht je eindelijk een eerlijke en transparante reactie.

Op 30 augustus jl. ontving de Tweede Kamer dan ook een brief van de staatssecretaris met daarin de kabinetsreactie, nog niet op de CPB-studie, maar wel op het SEO-rapport. De brief was teleurstellend, want de inhoud kwam erop neer dat Nederland alleen actief gaat meewerken aan het OESO-actieplan, als er een 'gelijk speelveld' is. Kortom, Nederland wordt geen voortrekker en zal achter de schermen gaan proberen aanbevelingen af te zwakken. De (geheime) belastingafspraken met multinationals blijven voorlopig gewoon bestaan, al moeten de bedrijven die hiervan gebruik willen maken, wel voldoende 'nexus' met Nederland hebben. De term wordt niet gedefinieerd, maar valt waarschijnlijk samen met het al bestaande begrip *substance*. Er verandert dus in feite niets. Wel gaat de regering de belastingverdragen met een aantal ontwikkelingslanden 'actualiseren': het kabinet is bereid om te kijken naar het opnemen van anti-misbruikbepalingen, maar om echte resultaten te behalen zullen bepalingen moeten worden geschrapt die belastingheffing van ontwikkelingslanden zelf, de zogeheten bronheffingen, beperken. Daar lijkt het kabinet vooralsnog niet toe bereid.

Al met al zijn er, zeker internationaal, belangrijke ontwikkelingen. Tegelijkertijd zie je aan de houding van de Nederlandse regering dat de uitwerking van internationale afspraken niet gemakkelijk zal zijn. Voeg daarbij de altijd aanwezige invloed van lobbyisten van de trust-, advocaten-, en accountantskantoren, en het wordt duidelijk dat we de teugels niet mogen laten vieren. Daarom blijft belastingontwijking een onderwerp waar we, zowel binnen de Tweede Kamer en het Europees Parlement als op straat samen met actiegroepen, bovenop moeten blijven zitten.

1 *Het Belastingparadijs*, Joost van Kleef, Martin van Geest, Henk Willem Smits, ISBN10: 9047005600.

2 OECD (2013), *Action Plan on Base Erosion and Profit Shifting*, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264202719-en>

3 *Bilaterale belastingverdragen en buitenlandse investeringen*, Arjan Lejour en Maarten van 't Riet, CPB Policy Brief 2013/07.

4 *Uit de schaduw van het bankwezen*, M. Kerste, B. Baarsma, J. Weda, N. Rosenboom, W. Rougoor, P. Risseeuw, ISBN: 978-90-6733-702-1.

DE WONINGWET 1901

Tekst: Tijmen Lucie Foto: geheugenvannederland.nl CC-BY

Aan het einde van de negentiende eeuw waren de woonomstandigheden van de arbeiders verschrikkelijk. Het particulier initiatief schoot ernstig tekort en in de politiek groeide het besef dat de overheid moest ingrijpen. De Woningwet van 1901 zorgde voor een doorbraak: volkshuisvesting werd een overheidstaak.

Door innovatie en mechanisatie kwam er gedurende de negentiende eeuw meer voedsel beschikbaar, waardoor de bevolking groeide, maar er tegelijkertijd ook veel werkgelegenheid verdween op het platteland. Vandaar dat veel landarbeiders naar de steden trokken, in de hoop daar werk te vinden in de fabrieken, de industrie of in de handel. Het aanbod oversteeg echter al snel de vraag, waardoor de lonen laag konden worden gehouden en de werkloosheid toenam. Daarnaast was er voor de arbeiders een tekort aan goedkope woonruimte. De binnensteden raakten overbevolkt, waardoor de huren stegen, terwijl de woningen in veel gevallen niet meer dan krotten waren.

Een rapport uit 1855, van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, beschreef de woontoestand als volgt: 'De hollen der mensen – en anders mogen wij die woningen van velen uit de min gegoede stand niet noemen – staan niet zelden ten achter bij de plaatsen, die ten verblijve voor vele dieren zijn afgezonderd. Hollen, waar het de huisvrouw aan elk onmisbaar hulpmiddel ontbreekt om orde in haar omgeving te scheppen en te handhaven [...] Waar zij wel moet gewinnen aan ordeloosheid en onreinheid, die twee grote vijanden van het huiselijk leven [...] Hollen die, slecht verlicht,

onvolkomen tegen den invloed der atmosfeer beschut, op vochtige plaatsen in gangen en stegen gelegen, zonder afvoer van overvloedig water, zonder afvoer van de meest afzichtelijke onreinheid, onuitputtelijke bronnen zijn van verderf.'

In de volgende decennia bleven de woonomstandigheden van de arbeiders in de steden verschrikkelijk. Door de industriële en economische ontwikkeling die steeds meer op gang kwam, groeiden de steden explosief. De bevolking van Amsterdam steeg bijvoorbeeld van ruim 240.000 in 1859 naar iets meer dan 515.000 in 1900.

Uit een recente studie van historicus Auke van der Woud komt naar voren dat rond 1900 ongeveer een miljoen mensen onder erbarmelijke omstandigheden in sloppen en stegen woonden. De roep om overheidsop treden werd dan ook steeds luider. In 1896 brachten drie geleerde heren een rapport uit over het vraagstuk van de volkshuisvesting. Dit rapport, waarin werd opgeroepen tot wettelijke maatregelen met een beroep op de verbetering van de volksgezondheid en de 'opheffing van de zedelijke minderwaardigheid der arbeiders', diende als basis voor de Woningwet van de minister van Binnenlandse Zaken, Goeman Borgesius. Naast de Woningwet voerde het kabinet-Pierson (1897-1901) een reeks van andere sociale wetten door, waaronder de Leerplichtwet (besproken in *Spanning* 9/2012), de Ongevallenwet en de Gezondheidswet. Vandaar dat het de bijnaam 'kabinet van sociale rechtvaardigheid' kreeg.

Toen de Woningwet in 1901 werd behandeld, stemde een ruime meerderheid in de Tweede Kamer voor het wetsontwerp: 72 van de toen

nog 100 Kamerleden. Slechts 4 stemden er tegen. Dit liet zien dat de geesten inmiddels rijp waren voor overheidsingrijpen. Het experiment in Amsterdam met de Bouwonderneming Jordaan NV had laten zien dat particulier initiatief geen einde kon maken aan de erbarmelijke omstandigheden waaronder arbeiders moesten wonen. In de conservatievere Eerste Kamer was de stemming spannender: van de 50 leden waren 24 voor en 19 tegen. De rest onthield zich van stemming. Het hoofddoel van de Woningwet, die in 1902 in werking trad, was om de bewoning van slechte en ongezonde woningen onmogelijk te maken en de bouw van goede woningen te bevorderen. Daarnaast moesten nieuwe woningen voldoen aan bepaalde bouwkundige eisen, verplichtte de wet gemeenten bouwverordeningen op te stellen en werd het verboden om te bouwen zonder bouwvergunning.

Gemeenten kregen ook de mogelijkheid om woningen onbewoonbaar te laten verklaren of de eigenaar te dwingen tot het opknappen van het pand. Wanneer de situatie levensbedreigend was konden gemeenten de woningen laten ontruimen of zelfs afbreken. Een ander belangrijk punt uit de wet was dat het Rijk leningen verstrekken om de bouw van woningwetwoningen te financieren. Dit klinkt allemaal mooi, maar de realiteit was helaas anders. Aanvankelijk kregen de gemeenten namelijk de vrije hand bij het uitvoeren van de wet, wat geen succes was want er werd nauwelijks gebouwd. Het was voor woningbouwverenigingen bijna onmogelijk om woningwetwoningen te bouwen tegen een kostendekkende huurprijs die arbeiders zouden kunnen betalen. Tussen 1902 en 1916

PARELS UIT DE PARLEMENTAIRE GESCHIEDENIS

DEEL 11

Achtervertrek kelderwoning Nieuwe Spiegelstraat Amsterdam, omstreeks 1914.

werden dan ook nauwelijks woningen gebouwd. Slechts 2 procent van de totale woningbouwproductie was toen van woningbouwverenigingen. Pas na 1914 groeide het besef dat het Rijk een grotere rol diende te vervullen om de woningnood aan te pakken. Met diverse financiële regelingen werden woningbouwverenigingen gestimuleerd om woningwetwoningen te bouwen. De voorschriften voor woningwetwoningen werden vanaf 1915 versoepeld, waardoor ook grotere woningen op subsidie konden rekenen. Bovendien werd een Noodwoningwet aangenomen om meer woningwetwoningen te realiseren.

Mede door de hoge prijs van bouwmaterialen had de bouw van nieuwe woningen door woningbouwverenigingen en particulieren stilgelegen. Vandaar dat de overheid in de periode 1920-1923 maatregelen nam om de woningbouw te stimuleren. In 1919 werd het zogenaamde 'Middenstandsbesluit' vastgesteld. Dit Koninklijk Besluit had tot doel om de bouw van middenstandswoningen te bevorderen. Het Rijk stelde subsidies beschikbaar aan woningbouwverenigingen om tegemoet te komen in de bouwkosten. De regeling was een enorm succes. Het aantal woningbouwverenigingen steeg explosief en er werd veel meer gebouwd. Het succes had ook te

maken met de daling van de prijzen van de bouwmaterialen dankzij de Vrede van Versailles (1919) waardoor grondstoffen weer op grote schaal uit het buitenland geïmporteerd konden worden.

Vanaf 1921 werd het systeem van Rijksbijdragen aan woningbouwverenigingen afgebouwd. Woningbouwverenigingen mochten alleen nog de goedkoopste arbeiderswoningen bouwen. Alleen in gemeenten waar grote woningnood heerste werden nog af en toe voorschotten door het Rijk verstrekt, voor krotopruijing en de meest eenvoudige woningen. De bouw van luxere woningen voor arbeiders en middenstanders werd aan commerciële partijen overgelaten. Omdat er in de jaren twintig veel meer gebouwd werd, kreeg de regering het idee dat de woningnood wel opgelost was. Financiële regelingen voor sociale woningbouw werden steeds verder ingeperkt. In enkele gemeenten probeerde het gemeentebestuur de bouw van arbeiderswoningen op peil te houden door zich garant te stellen voor de geldlening aan woningbouwverenigingen of door zelf arbeiderswoningen te bouwen en te laten beheren door een gemeentelijk woningbedrijf. Het '2000-woningenplan' van de Amsterdamse wethouder Wibaut was hiervan een mooi voorbeeld. De crisis van de jaren

dertig en de Tweede Wereldoorlog gooiden echter roet in het eten, waardoor de woningbouw stil kwam te liggen.

Na de Tweede Wereldoorlog diende de Woningwet als grondslag voor de overheid om de gigantische woningnood ('volksvijand nummer 1') aan te pakken. Tot omstreeks 1960 bepaalden het Rijk en de gemeenten alles: van hoe en waar er gebouwd werd tot de financiering van woningen. Na 1960 verschoof het bouwinitiatief meer naar de woningcorporaties en brak voor hen een nieuwe bloeiperiode aan. In 1975 bereikte de bouwproductie met 145.000 woningen een historisch hoogtepunt. Tot omstreeks 1990 bleef de overheidssturing sterk en centraal met de Woningwet en het (Rijks-)Bouwbesluit als belangrijkste instrumenten.

Na 1990 werden de effecten van het liberaliseringsbeleid (marktwerking, privatisering en deregulering) ook in het bouwbeleid zichtbaar, want de overheid trok zich terug en gaf meer verantwoordelijkheid aan (publiek-)private partijen. De geschiedenis heeft ons echter geleerd dat de overheid voor goede en betaalbare volkshuisvesting onmisbaar is. Dit zal altijd het uitgangspunt van de Woningwet moeten blijven.

'IN ONS STRAATJE' FLEXIBILISERING ARBEIDSMARKT BRENGT GROTE RISICO'S MET ZICH MEE

Tekst: Tijmen Lucie

Het aantal flexwerkers is in de periode 2001-2012 toegenomen van 12 tot 16 procent van de beroepsbevolking. Zij lopen grotere gezondheidsrisico's en ervaren een hogere werkdruk dan werknemers in vaste dienst, zo blijkt uit de in mei verschenen studie van TNO en het CBS *Dynamiek op de Nederlandse arbeidsmarkt, de focus op flexibilisering*.

Hoewel de auteurs van het rapport studie van TNO en het CBS *Dynamiek op de Nederlandse arbeidsmarkt, de focus op flexibilisering*¹ stellen dat flexibiliteit kansen biedt aan werkgevers en werknemers, moeten zij toch erkennen dat de verdergaande flexibilisering van de arbeidsmarkt wel degelijk risico's met zich meebrengt. Een van de risico's is onzekerheid, zowel qua werk als qua inkomen. Zo wordt van de flexwerkers met een tijdelijk contract 12 procent inactief of werkloos. Bij oproepkrachten ligt dit percentage zelfs op een derde.

Daarnaast hebben uitzendkrachten vijf keer meer kans op hoge inkomensonzekerheid dan werknemers die geen uitzend- of oproepcontract hebben. De onderzoekers laten zien dat de 728 duizend banen met een hoge (inkomens)onzekerheid vooral worden bezet door vrouwen, werknemers in de commerciële dienstverlening en traditioneel kwetsbare groepen als laagopgeleiden en jongeren. Naast inkomensonzekerheid en baanonzekerheid brengt flexibel werk ook een lage kwaliteit van arbeid met zich mee. Uit de verschillende analyses komt naar voren dat vooral uitzendkrachten weinig autonomie

hebben en veel spanning tijdens hun werkzaamheden ervaren. Ook lopen zij grote gezondheids- en welzijnsrisico's.

In hoofdstuk 9 van de lijvige studie concluderen Wagenaar e.a. dat een verminderde gezondheid en arbeidsgeschiktheid het risico vergroot om kwalitatief slechtere banen te krijgen of zelfs zonder werk te komen zitten.

Naast een goede gezondheid blijkt een startkwalificatie cruciaal te zijn bij het verwerven van een vaste plek op de arbeidsmarkt. Werknemers in de flexibele schil zonder startkwalificatie hebben namelijk maar 35 procent kans om binnen drie jaar door te

gaan om hun inzetbaarheid op de lange termijn.

De onderzoekers roepen de betrokken partijen dan ook op om specifieke aandacht te blijven richten op deze laagopgeleide of met een zwakke gezondheid kampende werknemers. Verder pleiten zij voor maatregelen tegen werkgevers die misbruik maken van flexwerkers. Ook geven zij aan dat er meer aandacht nodig is voor de kwaliteit van functies die flexibel worden aangeboden, want die laat nog wel eens te wensen over. Een laatste punt dat zij aan de orde stellen is de verslechterende positie van uitzendkrachten. De auteurs sporen bedrijven en instellingen daarom aan om werk

Een van de risico's is onzekerheid, zowel qua werk als qua inkomen

stromen naar een vaste baan. Voor 55-jarige niet-westerse allochtonen zonder diploma is die kans zelfs maar 16 procent. Van deze beide groepen valt een groot deel terug in een uitkering en verdwijnt zodoende van de arbeidsmarkt. De sleutel tot verkorting van het verblijf in de flexibele schil lijkt scholing. Maar daar ligt nu juist het probleem, want in hoofdstuk 3 laten Van Wijk e.a. zien dat werknemers met een vaste aanstelling aanzienlijk meer formele en informele leer- en ontwikkelmogelijkheden hebben dan oproep- en uitzendkrachten. Dat betekent dat de banen met de minste baanonzekerheid ook de minste mogelijkheden bieden om in het werk zelf het eigen kwalificatieniveau naar een hoger plan te brengen. Dat geldt eigenlijk voor alle opleidingsniveaus, hoewel lager opgeleiden vaker een flexibel contract en minder leer- en ontwikkelmogelijkheden hebben. Dat maakt de laagopgeleiden in flexibele arbeidsrelaties een extra kwetsbare groep waar het

te maken van maatschappelijk verantwoord aanbesteden, waarbij naast goed werkgeverschap ook goed opdrachtgeverschap een vereiste zou moeten zijn.

Het valt te hopen dat het kabinet deze aanbevelingen serieus neemt en zoals in het Sociaal Akkoord met de sociale partners is afgesproken, daadwerkelijk maatregelen neemt om de diverse ongewenste vormen van flexibilisering van de arbeidsmarkt tegen te gaan. Zo niet, dan zal het aantal werknemers dat kampt met gezondheidsklachten en in de flexibele fuik blijft hangen alleen maar toenemen.

¹ www.cbs.nl/NR/rdonlyres/4630C51B-BD4A-4D8A-85DA-393651C0CD69/0/2013v61pub.pdf